

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Шифр: «Проблемні домінанти»

**Проблемно-тематичні домінанти
у прозі Євгена Гуцала для дітей**

2019 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ	
1.1. Поняття «тема», «проблема», «домінанти», «стиль», «стильова домінанта» в літературознавстві.....	7
1.2. Письменники-шістдесятники – представники нової генерації.....	10
1.3.Творчість Євгена Гуцала у контексті українського прозового шістдесятництва.....	13
РОЗДІЛ ІІ. ПРОБЛЕМНО –ТЕМАТИЧНІ ДОМІНАНТИ У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ Є. ГУЦАЛА ДЛЯ ДІТЕЙ	
2.1. Чарівний світ природи у прозі Євгена Гуцала для дітей і про дітей.....	16
2.2. Тема війни у творах Євгена Гуцала для дітей.....	19
2.3. Домінантні елементи у прозі письменника для дітей.....	22
2.4. Своєрідність характеротворення «маленьких героїв» у прозі Є. Гуцала 70-х років ХХ ст.....	25
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31

ВСТУП

Актуальність теми роботи. Література для дітей ХХ століття – явище унікальне в своєму роді. Доробок письменників, які творили для дітей у добу ідеологічної заангажованості художнього мислення, потребує сьогодні всебічного аналізу щодо його жанрово-стильових та ідейно-естетичних концептів.

На початку 1960-х років у період короткочасного «хрущовського» потепління з'явилася плеяда талановитих митців-шістдесятників, які долучилися до творення літератури для дітей. Це В. Нестайко, В. Близнець, Л. Костенко, І. Жиленко, В. Симоненко, Є. Гуцало та інші.

Творчість Є. Гуцала протягом багатьох років перебуває в полі зору літературознавців, але його життєвий і творчий шлях до сьогодні ще не отримав комплексної та обґрунтованої оцінки.

Панорама сучасного «гуцалознавства» – літературознавчі дослідження, статті, есе й рецензії Ю. Барабаша, І. Бойцун, О. В. Дончика, М. Жулинського, М. Ільницького, Н. Навроцької, М. Наєнка, Л. Новиченка, О. Чепурної та інших. Учені-літературознавці розглядають індивідуальні риси поетики творчості Є. Гуцала, його художньо-естетичні принципи, специфіку побудови художнього світу, роль письменника у зрушенні вагомих естетичних процесів, притаманних прозі 60-х років тощо. Наразі перед українським літературознавством постало важливе й актуальне завдання: повернення в історію літератури несправедливо забутих, замовчуваних митців та об'єктивно вивірене поцінування письменників «соцреалізмівської» епохи, серед яких – Є. Гуцало.

На основі аналізу праць літературознавців нами обрано тему наукового дослідження: **«Проблемно-тематичні домінанти у прозі Євгена Гуцала для дітей».**

Метою дослідження є здійснення системного аналізу проблемно-тематичних домінант художньої творчості Є. Гуцала для дітей.

Для виконання сформульованої мети дослідження нами було поставлено наступні завдання:

- схарактеризувати літературознавчі поняття: «тема», «проблема», «домінанти», «стиль», «стильова домінанта»;
- розкрити тему дитинства у творчості письменників-шістдесятників;
- з'ясувати особливості творчості Є. Гуцала для дітей;
- розкрити тематику природи і війни у творах Є. Гуцала для дітей і про дітей;
- виділити домінантні елементи в прозі письменника;
- дослідити специфічні особливості характеротворення «маленьких героїв» у прозі Є. Гуцала 70-х років ХХ ст.

Об'єктом дослідження є художня творчість Є. Гуцала для дітей і про дітей.

Предметом дослідження є проблемно-тематична своєрідність художньої прози Є. Гуцала для дітей і про дітей.

Методи дослідження: пошуковий, виявлений на основі аналізу наукової літератури, культурно-історичний, біографічний, аналіз досліджень сучасних літературознавців із проблеми дослідження.

Джерельна база дослідження. Робота ґрунтується на опрацюванні тлумачних словників, довідників, наукових статей, періодичних видань та напрацювань сучасних дослідників, літературознавців в галузі філології та літературознавства.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що нами на основі узагальнення і систематизації поглядів літературознавців розкрито проблемно-тематичні домінанти художньої прози Є. Гуцала для дітей, проаналізовано домінантні характеристики образу дитини в прозі митця.

Теоретичне значення роботи. Матеріали наукової роботи доповнюють загальну картину історико-літературного процесу другої половини ХХ ст. і розвитку української прози. Результати дослідження можуть бути використані у

подальших наукових студіях, присвячених вивченню творчості Є. Гуцала, а також інших письменників-шістдесятників.

Практичне значення роботи. Практична цінність отриманих результатів полягає в можливості їх використання під час викладання спецкурсів, спецсеминарів з історії української літератури ХХ ст., зокрема для узагальнення мистецьких здобутків українського шістдесятництва.

1. Апробація наукової роботи. Основні положення наукової роботи відображені у формі доповіді на науково-практичній конференціях: VII Міжнародній інтернет-конференції молодих учених і студентів «Глухівські наукові читання. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (4–6 грудня, м. Глухів). Тема доповіді: «Твори Є. Гуцала для дітей: проблеми художньої майстерності»; Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції, присвяченій актуальним питанням викладання літератури та мови «Перші Данилівські читання». Тема доповіді: «Тема природи у творах Є. Гуцала для дітей і про дітей».

Результати дослідження відображено у публікаціях:

1. Ворушило С. Тема природи у творах Є. Гуцала для дітей і про дітей // Науковий потенціал дослідника : філологічні і методичні пошуки : зб. наукових праць студентів факультету філології та історії [випуск 5] / відповід. редактор В. Каліш. Глухів : ГНПУ ім. О.Довженка, 2018. – 156 с. – С. 106 – 110.

2. Ворушило С. Тема війни у творах Є. Гуцала для дітей. Глухівські наукові читання. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук : Матеріали УІІ Міжнародної інтернет-конференції молодих учених і студентів, 4–6 грудня 2018 року / Відпов. за випуск Вишник О.О. – Глухів, 2018. – С. 154–155.

3. Ворушило С. Тема природи у творах Є. Гуцала для дітей і про дітей // Перші Данилівські читання: збірник тез доповідей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, присвяченої актуальним питанням викладання літератури та мови, 22 листопада 2018 року. / упорядн. Ю. І. Бондаренко,

Н. М. Голуб, А. І. Бондаренко, С. В. Цінько. – Ніжин: видавництво НДУ імені Миколи Гоголя. – 237 с. – С. 77–78.

Структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, двох основних розділів, висновків та списку використаної літератури.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми та її актуальності, з'ясовано наукову новизну, окреслено мету і завдання наукової роботи, визначено об'єкт і предмет наукової розвідки, подано інформацію про джерельну базу й методи дослідження, теоретичне й практичне значення, структуру й обсяг роботи.

У **розділі I «ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ»** розглянуто й деталізовано сутність наступних понять: «тема», «проблема», «домінанти» в літературній творчості, розкрито погляди літературознавців на зазначені поняття; окреслено тематичне і жанрове розмаїття літератури для дітей ХХ ст.; виявлено і розкрито особливості творчості письменників-шістдесятників як представників нової генерації.

У **розділі II «ПРОБЛЕМНО–ТЕМАТИЧНІ ДОМІНАНТИ У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ Є. ГУЦАЛА ДЛЯ ДІТЕЙ»** простежено специфіку творчості Є. Гуцала для дітей, розкрито й проаналізовано твори Є. Гуцала для дітей на тему природи і війни, визначено домінанти в прозових творах письменника для дітей, досліджено специфічні особливості характеротворення «маленьких героїв» у прозі Є. Гуцала 70-х років ХХ ст.

У **Висновках** узагальнено результати наукового дослідження.

У **списку використаних джерел** подано 51 позицію опрацьованої літератури.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ

1.1. Поняття «тема», «проблема», «домінанти», «стиль», «стильова домінанта» в літературознавстві

Сучасна літературна творчість не дає чіткого вибору тем, не розподіляє їх на дозволені і заборонені. Письменник ладен покласти в основу власного художнього твору будь-який фундамент, тобто написати твори на різноманітну тематику.

Тема – (грец. *thema* – те, що лежить в основі твору) – сукупність життєвих явищ, грань життя, обрана письменником для зображення з метою узагальнень, розкриття закономірностей дійсності [34, с. 127].

В літературознавчому словнику довіднику поняття «тема» набула наступного трактування: *«Тема – коло подій, життєвих явищ, змальованих, представлених у творі в органічному зв'язку з проблемою, яка з них постає і потребує осмислення»* [35, с.157]. Тема художнього твору відрізняється від життєвих подій так як вона відображає тільки явища, сприйняте й побачене митцем. Розуміння і трактування теми які відображають образне мислення, конкретно – чуттєвої проблеми художнього твору.

Зміст літературного твору включає в себе не тільки тематику, а ще й проблематику. Проблема розглядається як ідейне осмислення письменником соціальних характеристик, які він зобразив у творі; порушення злободенних питань у життєвому середовищі (в реальному, віддаленому історичному, в минулому). Проблеми в літературному творі завжди присутні, в кожному літературному доробку вони різноманітні, наприклад (батьків і дітей, кохання і зради, добра і зла тощо). Саме від майстерності таланту письменника залежить правильна, актуальна, глибока постановка проблеми в творі, її широке розкриття [39, с. 93].

Поняття домінанти у науковий обіг вперше ввів психофізіолог О. Ухтомський, який стверджував, що саме принцип домінанти є фізіологічною

основою концентрації уваги і творчого мислення [22, с. 355]. Згодом поняття домінанти стало одним із найбільш поширених понять і в філологічній науці, що підтверджується його активним використанням в літературознавстві, лінгвістиці тексту і в психолінгвістиці.

У своїй праці «Теорія літератури» Б. Томашевський писав, що «домінанта», включає в себе ознаки жанру, прийоми, що організовують композицію твору, які є домінуючими, тобто вони підпорядковують собі всі інші прийоми, необхідні в створенні художнього цілого [36, с. 126]. В. Кухаренко дає наступне визначення домінанти: «Домінантою художнього твору визнається його ідея або його естетична функція, у пошуках якої необхідно виходити з мовної матерії твору» [30, с. 303].

На сучасному етапі розвитку літературознавства трактування поняття стилю є досить суперечливим і дискусійним питанням. Значення поняття «стиль» є різним у науковому обігу мовознавців, мистецтвознавців та літературознавців, отже це поняття є міждисциплінарним. У літературознавстві значення категорії «стиль» пов'язане з дослідженням тексту передусім у його художньому значенні [43, с. 19–20].

М. Поляков у книзі «Питання поетики й художньої семантики» (1986) зауважив: «стиль у лінгвістичному розумінні належить до одиничного акту індивідуального мовлення» [40, с. 39]. Дослідник слушно відзначив, що стиль у літературі – не одиничний акт мовлення, а особливе утворення, цілісне й замкнуте в собі: «Твір потребує особливої художньої інтерпретації, яка містить приховані норми літературній свідомості, правила кодування тощо. що відокремлює літературну комунікацію від загальної мовним комунікації» [40, с. 41].

Відомий дослідник літератури В. Жирмувський відзначив, що в поняття «стиль» увібрано «не лише мовні засоби, але також теми, образи, композиція твору» [28, с. 34]. Отже, крім мовних одиниць. поняття «стиль» в літературознавчому аспекті містить й інші категорії художнього тексту (чи групи текстів).

У роботі «Теорія літературних стилів» (1990) П. Сакулін відзначає, що стиль слід розглядати в межах усього творчого процесу, тобто в аспекті творчого оформлення матерії, закономірностей утворення художньої форми з усіма її компонентами у їхніх взаємозв'язках та взаємодії. Дослідник визначав стиль як сукупність тих особливостей, якими одна форма відрізняється від іншої їй подібної [40, с. 36].

Цікавим і напрочуд сучасним, на нашу думку, є визначення стилю, яке дав український дослідник Д. Наливайко: «Стиль – це не сама форма, не «синтез форм», а формотворення начало, певний внутрішній закон художньої творчості, що визначає ритм і композицію, характер образотворчості й інтонацію, усю своєрідність «художньої мови» творів, котра, як відомо, не зводиться до мовно-стилістичних засобів, а включає й «надмовні» елементи...» [36, с. 131].

Дж. Куддон у «Словнику літературних термінів» указує на те, що стиль – характерна манера індивідуального літературного твору, в якому здійснюється авторське самовираження [40, с. 43].

Отже, стиль – це сукупність ознак, які характеризують твори певного часу, напряму, течії, а також індивідуальну манеру письменника. Індивідуальний стиль – це напрочуд динамічна категорія, адже, маючи певне «стильове обличчя», письменник із кожним твором видозмінює його. Це явище є досить закономірним, оскільки змінюється світогляд письменника, змінюється проблематика й тематика його творів, що приводить до зміни й інших параметрів стилю [33, с. 232].

Важливим показником індивідуального стилю митця є стильова домінанта, яка визначає характерні параметри творчої самобутності письменника. Поняття про стильову домінанту в літературознавстві ввели представники формальної школи – В. Жирмунський. Ю. Тинянов та інші. Під домінантою вони розуміли панівний художній засіб, який підпорядковує собі всі інші.

Стильова домінанта, втілена в будь-якому елементі твору, набуває визначального характеру: монологічне мовлення у ліриці, спосіб функціонування слова через тропи, застосування риторичних фігур,

використання версифікаційних можливостей тощо. Стильова домінанта визначається в художній системі письменника загалом, характеризує специфіку ідіостилю, частотність прощву художніх засобів [30, с. 307]. Дослідники неодноразово вказували на важливість виокремлення стильових доміант в індивідуальній творчості, які дозволяють простежити самотність митця, зв'язок із часом, стильовими тенденціями доби.

Л. Кисельова пише: «Уведення в літературознавчий обіг поняття стильової доміант дозволяє з'ясувати цілий ряд явищ стилю письменника і самого по собі, і у його зв'язках, співвідношеннях і взаємозалежності від стильових закономірностей часу [30, с. 309].

Літературознавець А. Єсін у роботі «Принципи і прийоми аналізу літературного твору» виокремлює поняття «стильова доміант» як «якісну характеристику стилю, в якій відтворюється художня своєрідність» [22, с. 362].

Відповідно, стильовою доміантою може виступати будь-який елемент твору (символи, тропи, стилістичні фігури, мова персонажів, строфіка, елементи сюжету й композиції тощо).

Отже, стильова доміант – ключове поняття для характеристики стилю як у широкому значенні, так і для аналізу стилю окремого письменника. Виявлення стильових доміант, форм їх вираження, функцій та динаміки допомагає з'ясувати особливості мистецького індивідуального стилю в його змінності та зв'язках з літературним процесом.

1. 2. Письменники-шістдесятники – представники нової генерації

Шістдесятники – назва нової генерації покоління радянської та української національної інтелігенції, що ввійшла в культуру (мистецтво, літературу тощо) та політику в СРСР в другій половині 1950-х – у період тимчасового послаблення комуністично-більшовицького тоталітаризму та хрущовської «відлиги» (десталінізації та деякої лібералізації) і найповніше себе творчо виявила на початку та в середині 1960-х років [21].

Є. Сверстюк, один із найяскравіших представників цього покоління, так характеризував головний, світоглядно-психологічний переворот, що настав: «...люди раптом прокинулись від падіння страшного ідола і кинулись до пробоїни в стіні, де він упав. Цілі ідеологічні зағони було кинудо на заліплення пробоїни. Однак одиниці кинулись її розширювати. З цього почалися шістдесятники [...] – ті, яким засвітилась істина і які вже не захотіли зрєктися чи відступитися від украденого світла» [45].

Першими відчули й усвідомили цю свободу інтелігенти. Ще в 1953 р. вийшла дебютна книга Д. Павличка «Любов і ненависть», а в 1957 р. Л. Костенко «Проміння землі» – митців, які стали немовби «предтечами» шістдесятництва [41].

В 1962 р., вийшли у світ перші поетичні збірки М. Вінграновського («Атомні прелюди»), В. Симоненка («Тиша і грім»), І. Драча («Соняшник»), Б. Олійника («Б'ють у крицю ковалі»), книги малої прози В. Дрозда («Люблю сині зорі») та Є. Гуцала («Люди серед людей») [7, с. 69–70].

Письменники-шістдесятники звертались до проблем духовності, внутрішнього світу людини, сенсу її існування, що спричинило зацікавлення проблемою дитинства, дитинного погляду на світ. Відтак проблема дитини й тема дитинства стала доволі поширеною в письменницьких колах. До неї зверталися Гр. Тютюнник, М. Вінграновський, В. Близнець, Є. Гуцало, Л. Костенко, В. Симоненко та ін. Народжувалася принципово нова література для дітей без декларацій і гасел, соцреалістичних регламентацій і канонів.

У галузі дитячої літератури Гр. Тютюнник активно працював з 1970 року. Цикл «Лісова сторожка» – це цікаві розповіді про господарювання в лісі Данила разом зі своїм приятелем, кривоногим і бідовим песиком Кузькою, вірним другом лісового сторожа і його незмінним помічником. Мудрий Данило в кожній істоті бачить частинку природи, що має своє призначення і без якої обідніє світ. Він слухає природу, розуміє її і знає, що їй треба. Тому і звірі горнутья до нього, шукають захисту і співчуття [34, с. 41].

Письменник із великою делікатністю й тактом описує зародження почуття кохання («Зав'язь»). Він глибоко відтворює душевний злам і розчарування, які переживає ремісник-підліток від ганебного вчинку героя війни, а тепер замполіта училища («Смерть кавалера»), вражаюче правдиво розкриває переживання хлопця-сироти, біль його зневаженої гідності в оповіданні «Обнова», закликаючи оберігати вразливу незахищену душу дитини від бруду, підлості й цинізму.

Земляк-шістдесятник Гр. Тютюнника – Іван Світличний написав для дітей дві збірки поезій: «Як гусак говорив: «Так-так-так» (Київ, 1992), «Побрехеньки для Яремки» (Київ, 2000). У передмові до першої відомий український поет Іван Драч писав: «Вірші для дітей мають писати лише добрі люди, злим людям писати вірші для дітей заборонено» [44, с. 54–56].

«Казка про Дурила» В. Симоненка – має повчальний зміст, з яскраво вираженою мораллю. В ній шістдесятник розкриває тернистий шлях пробудження людської гідності, відродження національної свідомості, яке потрібне кожному свідомому українцю [3, с. 118].

Л. Костенко – популярна авторка віршів для дітей молодшого шкільного віку: «Осінні хмари, як слони», «Зелені дзьобики бруньок». У віршах Ліна Костенко вчить дітей спостерігати, фантазувати, вчитися розуміти навколишній світ [4, с. 312].

М. Вінграновський свою першу книгу «Андрійко-говорійко написав 1970 році, пов'язана ця подія з народженням сина Андрія. У своїх творах автор оспівував прекрасну українську природу. Письменник милувався навколишнім світом, тому в своїх творах зображував тваринок «Маленьке зайченятко», «Гуси», «Почапали каченята» та ін. Центральні персонажі – людина і природа, людина і тварини, птахи, їх стосунки [5, с. 46].

І. Жиленко присвятила дітям чимало своїх збірок: «Достигають колосочки» (1964), «Вуличка мого дитинства» (1978), «Казки про буфетного гнома (1985). Твори, які увійшли до цих збірок насичені атмосферою добра, радості, щастя, оптимізму мрії, які так необхідні кожній дитині [27, с. 96].

Тематика творів шістдесятника Є. Гуцала пронизана красою природи, щастя, мрію, радість і любов увібрав зі свого власного життя, зокрема з дитинства. Є. Гуцало – талановитий новеліст, його перу належать збірки оповідань «Люди серед людей» (1962), «Яблука з осіннього саду» (1964), «Хустина шовку зеленого» (1966), «Запах кропу» (1969). У 1969 році вийшла збірка оповідань для дітей «У лелечому селі» – вона стала одна з найкращих збірок автора. Книги новел присвячені дітям молодшого віку: «Олень Август» (1965), «Пролетіли коні» (1966), «З горіха зерня» (1967), «У лелечому селі» (1969), «Дениско» (1973), «За обручем» (1976), та багато іншого [23, с. 52].

Отже, період шістдесятництва – це друге українське Відродження ХХ ст., регенерація національної освіти, винищеної сталінською репресивною машиною у 30-ті роки, духовна революція проти тоталітаризму.

1.3. Творчість Євгена Гуцала у контексті українського прозового шістдесятництва

Письменники-шістдесятники, зокрема, Євген Гуцало, прагнули захистити свою національну мову, культуру, здійснити свободу художньої творчості. Вони виступали проти догм в літературі, закликали до свободи творчості самовираження письма, ставили на вищий щабель загальнолюдські цінності.

Натхнений літературною працею митець видав у 1960-му році свою першу збірку оповідань «Люди серед людей». Є. Гуцало не просто так наділив такою назвою свою книгу, вона простяглася через усю творчість письменника, адже він завжди доходив до самих глибин людської душі. Пізніше вийшли інші нові збірки письменника: «Яблука з осіннього саду» (1964), «Скупана в любистку» (1965), «Хустина шовку зеленого» (1966) та інші.

Є. Гуцало невимушено пише про красу природи й людей, від щирого серця змальовує улюблений його стан осяяння, здивування перед світом, передчуття радості й любові, яке великою мірою визначає загальний настрій його ліричної прози («В полях», «Просинець», «Олень Август», «Вечір-чечір», «Скупана в любистку», «Клава, мати піратська», «Весняна скрипочка згори», «Запах

кропу», «У сяйві на обрії») [49, с. 13]. Особливий художній стиль письменника проявився ще в ранніх оповіданнях: тонка акварельна манера письма, дитинна чистота і ясність світовідчуття, відкритість ліричного героя до прекрасного в усіх його проявах.

У 60-ті роки вийшло друком дві концептуальні повісті Є. Гуцала «Мертва зона» (1967) та «Родинне вогнище» (1968, інша назва – «Мати своїх дітей»). Пізніше, вже в другій половині 60-х років була написана повість «Сільські вчителі». Повість «Мертва зона» має автобіографічний характер, в основі якої лежать особисті спогади і розповіді близьких про своє село Нова Гребля на Вінниччині. «Мертва зона» частково відображає події, коли німці спалили куточок рідної Соболівки письменника [31, с. 185].

Новий погляд на війну письменник змалював пізніше у низці оповідань та повісті «З вогню воскресли» (1978), в основу повісті якої покладено розповіді мешканців спалених сіл. В повісті «Родинне вогнище» не було місця для жорстоких ідеологічних схем.

На початку 70-х років виходять друком лірико-психологічна повість «Дівчата на виданні» (1971), діалогія «Сільські вчителі» (1971) та «Шкільний хліб» (1973). Повість «Двоє на святі кохання надрукована в журналі «Вітчизна» 1973 року була позбавлена на право видання, бо в ній письменник відтворив події у звичному для нього лірико-психологічному стилі [24, с. 322].

Звертав свою увагу письменник також до жанру роману. В цьому жанрі була написана трилогія «Позичений чоловік», «Приватне життя феномена» та «Парад планет» (1982–1984). Автор щедро наділив трилогію фольклорною домінантою, використав прислів'я, приказки, анекдоти [25, с. 106].

Є. Гуцало реалізує свій задум створити український Декамерон, в якому оповідання написані з елементами гротеску, травестії, бурлеску («Жінки є жінки», «Звабники і звабниці» та інші) [24, с. 357].

Оповідання Є. Гуцала можна умовно поділити на ситуативні та «портретні». Ситуативні твори спираються на випадок ситуацію, що висвітлює цілу людську долю («Жартували з Катериною», «Єдина в світі Варочка» та

інші). Особливість «портретних» творів полягає в виразному змалюванні людського характеру, що надає оповіданню емоційної виразності таким оповіданням Є. Гуцало дає назву – «пісня» («Пісня про Варвару Сухораду», «Пісня про Максима» та ін.), пісня про сільських патріархів, хто прожив велике трудове життя «Орлами орано» [26, с. 97]. Піснями автор назвав також ті твори, які характеризують сільський побут («Пісня про запеклі торги», «Пісня про сільську хату». З любов'ю в серці Є. Гуцало змальовує традиційне українське село («Високі гори», «Ой гук, мамо, гук») [26, с. 97].

У творчості Є. Гуцала особливе місце посідали діти. Письменник завжди тонко відчував світ дитинства, в якому намагався знайти відповіді на запитання. Віру, душевність, любов до людини, зокрема до дитини, митець зобразив в творах для дітей і про дітей: «Олень Август» (1965), «З горіха зерня» (1969), «Дениско» (1973), «Саййора» (1980), «Пролетіли коні» (1984), «У гаї сонце зацвіло», «Діти Чорнобиля», «Мертва зона» «Лось», «Одуд», збірка «Сім'я дикої качки», «Перебите крило». «Без дороги ходить дощ» (1992), «Лелеченя», «В гості до білого світу» та інших [23, с. 69].

Вірші письменника – справжній витвір мистецтва, в рядках якого вирує позитивний настрій і веселощі, які вкрай необхідні дітям молодшого віку. Неперевершені вірші про звірят видані збіркою «Зайці в полі варять борщ» [49, с. 22]. У прозовому доробку Є. Гуцала велику роль відіграють персонажі різної вікової категорії: образи дитини, образи зрілості й старості. Неповторні образи дітей Є. Гуцало змальовує у творах обпалених війною. Дитячі образи, які різняться між собою за своїми характерами, набувають розвитку вже в «дорослих» персонажах Є. Гуцала, визначаючи в них ідеальний пафос, фундамент особистості. Образ старості в творчості Є. Гуцала тісно пов'язана з літературною традицією, оскільки літні люди мали повагу до себе, вони є найшанованішими у хліборобському суспільстві, які гарантували йому спадкоємність – найважливішу підвалину його існування. Головне кредо творця в епоху шістдесятництва – здійснити свободу художньої творчості, самовираження письма, сповідувати у літературі загальнолюдські цінності.

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМНО–ТЕМАТИЧНІ ДОМІНАНТИ У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ ЄВГЕНА ГУЦАЛА ДЛЯ ДІТЕЙ

2.1. Чарівний світ природи у прозі Євгена Гуцала для дітей і про дітей

Звернення до світу дитинства характерне творчості Є. Гуцала, відбувається завдяки його вродженому інстинкту відчувати добро і зло, щирій наївності, емоційній простодушності й довірливості. У творах письменника для дітей і про дітей актуалізовано спогади власного дитинства, у них увиразнено власний духовно-естетичний світ, його бачення і сприйняття автором, що *«має більш естетичний характер, ніж сприйняття дорослого <...> Перевага у дитячому сприйнятті речей над простором робить світ незрівнянно більш міцно розчленованим, ніж у сприйнятті дорослого»* [20, с. 52].

Письменник часто вдається до синхронного зображення персонажа-дитини із природою, за допомогою чого авторові вдається розкрити його індивідуальну неповторність: *«... бачив сірі бавовняні хмари, бо Женя, задерши й собі голову, угледів їхні волохаті, повні боки. Пливло надвечір'я, студеніло»* [29, с. 236].

Головний герой оповідання «Олень Август», Женя, наділений здатністю мріяти, фантазувати. Він створює у своїй уяві неймовірний таємничий світ з дикими оленями. Автор наділив Женю багатою уявою, яка притаманна дітям. Вже тоді коли підступний режисер Альтов вирішив познущатися з довірливості хлопця запропонувавши йому головну роль: бути Оленем Августом – сином одного шукача, рятівником золотошукачів, які заблукали в тайзі. Довірливий хлопець вже уявляв себе в ролі Оленя Августа: *«Він уже уявляв безкраю, зеленоверху тайгу. Хвоя розлилася, як море, а він із старими бородачами стоїть на сонці. Вони розгублені, знесилені, не знають куди йти. Але він їх рятує...»* [29, с. 238].

В оповіданні «Сім'я дикої качки» на початку твору переважає настрій гармонії природи і людини: *«Юрко йшов по стежині, що пролягала між заростями кінського щавлю, що світилося білим піском поміж великими, із тремткими краплинами в жолобках, лопухами, і в душі його так само ранково й прохолодно, як у літньому лісі»* [14, с. 26–27]. Гармонія з природою різко переривається, коли Юрко навіть не послухав прохання своєї подруги, відпустити каченят: *«Він уявляв, як повезе каченят у місто, як показуватиме своїм товаришам, як вони заздритимуть ішов і пританцьовував»* [14, с. 43].

Одне з трагічніших оповідань Є. Гуцала – «Лось». Лось – центральний персонаж твору, він як і людина не обділений домінуючими життєлюбними рисами характеру: красень тайги, полюбляв галяву, обізнаний, стурбований, обережний, спостережливий, чутливий, наполегливий, цілеспрямований, гарно розумів доквілля, вдячний людям, що його годують: *«Лось був старий самець, уже звик до заповідника, в який потрапив із тайги, звик до людей і до того що його підгодовувать»* [13]. Коли старий Лось потрапив в ополонку, хоч йому не вдавалося самотужки викарабкатись, але він не став чекати поки піде на дно, а відчайдушно щосили боровся за життя: *«...усіма чотирма ногами спробував відштовхнутись, але ратиці були вже у воді, і лось вжахано відчув, що глибше занурюється в льодяну воду»* [13].

В новелі «Лелеченя» домінує проблема «гріха», який вчинив Андрійко, підсунувши гусяче яйце до лелечого гнізда [12, с. 11]. Про цей «гріх» батьки дізнається в кінці сюжетної лінії – в розв'язці, хлопець карає себе мукою сумління. Бо затаїв від батьків, що не виконав доручення віднести гусяче яйце дядькові, а підкинув його лелекам, які з розпуки загинули. Через необережність і легковажне ставлення до природи Андрійка, призвело до того, що лелече гніздо залишилося назавжди порожнім [19, с. 13].

Повість Є. Гуцала «Запах кропу» – плин споминів. Рослини живуть своїм життям, їх відчуває і бачить автор-оповідач. З'являються соняшники: вони, як «кобзи», щось промовляють «своєю широкою, незгасаючою усмішкою», а водночас і замисленні по-доброму. *«Надвечір затихають «живі кобзи»,*

стають «похмурими квітами смутку й темряви» з пригаслою усмішкою й докірливим поглядом [29, с. 76]. Тут і гарбузи, які з наївною безтурботністю вискакують на вигін, на стежку, «нашорошуючи навсібіч свої чутливі струнвусики, аж поки їхню довірливість» [29, с. 86].

Особливий інтерес у творах для і про дітей викликають спостереження над змінами у природі за порами року. Є. Гуцало, описуючи природні явища, синтезує реалістичну точність і словесно-художню образність: *«Відчуваєш, як в обличчя тобі дихає зима. Іній – то лише її перший вісник, перший посланець, якого ти бачиш, самої зими ще нема... Нема, тільки вловлюєш, як вона морозно дихає в обличчя, і кров твоя швидко пульсує по жилах, так швидко, наче сама радість заструмувала, задзвеніла»* [29, с. 210].

Тему змін пір року Євген Гуцало майстерно обіграє в оповіданні «Одуд» на прикладі стосунків хлопчика Андрійка й лісового птаха, якого пораним знайшов батько в лісі і приніс додому. Через пошкоджене крило одуд змушений був лишитися зимувати в Андрійка: чекав його зі школи, вчив уроки й увесь час разом із хлопцем спостерігав за змінами, що відбуваються в природі: *«Його вражав і тоненький та довгий ніс, і мала голівка, на якій стовбурчився чубчик, де кожна пір'їнка в оранжево-чорну смужку. І як же славно вмів одуд носити свій чубок!»* [16, с. 121].

Автор акцентує увагу на взаємодії дитини і пташки, показує взаємозалежність світу людини і світу природи, закликає любити життя й усе живе довкола: *«Обережно клав пташку собі до грудей, і так обом добре було, добре! Одуд ховав довгого дзьобика Андрійкові під пахву, і, завмерши, вони слухали одне одного: одуд слухав хлопчину, а той слухав пташку»* [16, с. 121].

Автор значну увагу в оповіданні приділяє описові поведінки птаха, що зумовлена змінами в природі: *«З того дня, як зазеленіла прибрана ялинка, одуд, здається, став помічати тільки її. І як заснув під ялинкою в перший вечір коло діда Мороза, що тримав за спиною велику торбу з гостинцями, то так і другого вечора спав під тією торбою, й третього»* [17, с. 127–128].

Отже, природа у творчості Євгена Гуцала для і про дітей посідає присутнє місце, тому автор щоразу демонструє простоту й довершеність художнього слова, поетичну образність, пластичність у зображенні об'єктів природи. Споглядальна манера письма Євгена Гуцала, відбивається в реалістичній точності і словесно-художньої образності, вміння вести діалог із читачем невимушено, відчуваючи найменші порухи душі, авторський погляд на світ природи й людину в ньому, замилювання навколишньою красою.

2. 2. Тема війни у творах Євгена Гуцала для дітей

Пережиті події воєнного та повоєнного дитинства були покладені в основу багатьох творів Євгена Гуцала. Письменник створює узагальнюючі образи дітей війни, які змогли піднятися над безладом і жорстокістю навколишнього світу, зберегти невинність [6].

Зображуючи воєнну дійсність, письменник часом вдається до натуралістичних засобів. Наприклад, у повісті «Подорожні» натуралістичною деталлю є дитячий черевичок у бадді з колодязною водою, який помітив Юрко, і його аж занудило від несподіваної здогадки. Є. Гуцало за допомогою таких психологічних засобів, як відтворення інтонацій голосу, жестів, манери говорити передає душевний стан Юрка: (*«... Не треба... не треба... – здавленим голосом просив хлопець, хапаючись обома руками за груди. – Не чіпай...»* [9, с. 407]).

«У повісті «Подорожні» змальовується втрата гостроти переживання, часткова втрата пам'яті, стан афекту. Так, останнє, що пам'ятає Ніна про себе та свою родину, це те, що батько на фронті, а матір вона востаннє бачила після вибуху «на підлозі в червоному». *«Проснулась біля якогось ожереду, а згадати нічого не можу... Це я вже потім почала згадувати, спершу ж нічого не пам'ятала. Ні за себе, ні за кого»* [22, с. 198].

Наскрізь пронизане символічним змістом оповідання Євгена Гуцала «Бель Паризьєн». Діти не можуть забути, відійти від пекельного вогню, нагадують

обпалені вогнем троянди в садку вчителя. Стан Ніли передається через сприйняття закоханого в неї Василя: *«Мала такий вираз обличчя, наче з неї щойно спала мана. Руки спущенні, немов хотіла ось-ось закриватися знову. Василя вона не впізнавала якусь мить, а потім її лице наче скресло від страху, порозумнішало»* [23].

Незвичною, яскравою є зовнішність іншого героя оповідання на прізвисько Пекельник: *«На березі сидів рудий: волосся на голові горіло негасним полум'ям, щоки були в яскравих лишаях, а на руках неначе лежав відблиск червоного вогню, так густо вони були вкриті і веснянками, і мохом рудого волосся»* [37, с. 20]. Як бачимо, і тут пекельний вогонь, вогонь війни присутній. Ми ще не знаємо, що собою являє цей хлопець, але відчуваємо, що він багато пережив.

У повісті «Окупаційні фрески», або ж «Співуча колиска з верболозу» письменника немає чітко окресленої сюжетної лінії та фабули. Перша частина назви повісті «Окупаційні фрески». Окупаційні фрески – це ті картини життя, які назавжди залишились у пам'яті ліричного героя-дитини [10, с. 462]. Наївна і чиста дитина вірить, що батьки повернуться з «пекельного вогню».

Письменник використовує і творі образи святих (Божа Матір), які втілюються в персонажах. Його баба Ликера порівнює душу малюка з чистим янголом. А сам малюк порівнює свою бабу Ликеру з Божою Матір'ю, яка має на голові німб. Баба оберігає свого онука істинно як Божа Мати. Дитина уявляє таку картину, яка підтверджує всемогутність святих: *«Багато куль, випущених невідомим воїнством, летить у Божу Матір і в якесь інше воїнство, що видніє за нею, та Божа Мати відслоняє та відгортає ті смертельні кулі всемогутнім порухом руки»* [15, с. 75].

Кульмінацією повісті є події розділу «Коло дуба на свято Маковея», коли діти стали свідками страти партизан. Герой твору переживає трагедію – його сутність не може сприйняти загибелі людей, і поступово події у свідомості дитини переходить в бажання: *«Легідна чорнява молодиця гойдає співучу колиску з верболозу, схилившись над нею низько. А біля неї стоїть маленький*

чорнявий Марко і двоє дітей овечацької вчительки Ксені Дмитрівни. Вони допомагають гоїдати, тягнуть до колиски паростки тонких рук» [15, с.115].

Автобіографічна повість Євгена Гуцала «У гаї сонце зацвіло» пройнята щемким почуттям безповоротності дитинства. Не так багато часу минуло після закінчення війни. У центрі повісті – маленький хлопчик, який живе разом із матір'ю. На батька вони отримали повідомлення, що зник без вісті. Хлопчик вірить в те, що батько повернеться додому і мати буде частіше усміхатися. Подумки хлопчик звертається до матері: *«Мамо, не журіться, яюсь воно буде, а буде добре, бо таки повернеться батько, раз ми обоє віримо» [11, с. 76].*

Малий не сприймає черствуватої розсудливості тітки Ярини, яка натякнула матері в розмові про нове заміжжя: *«...йдіте же, тітко Ярино, йдіть! Не повертайтеся сюди ні на вечорниці, ні на посиденьки, ні на оденки...» [11, с. 76].*

За жанром твір Євгена Гуцала «У гаї сонце зацвіло» – повість-спогад. Сонце символізує життя, людське щастя. Воно «цвіте» – і це свідчення продовження життя, мрій, любові. Ніби й не було війни. Дорослий оповідач пам'ятає у своєму дитинстві лише світлі моменти, а якщо й були страхи, то лише у снах. Дитинство видається йому схожим на блакитні вівці, *«що промайнули в літній далечині, промайнули, зоставшись у пам'яті серця, у пам'яті почуттів» [46].* Життя продовжується серед людей, від яких герой навчався любити його, забуваючи про лихоліття: *«Отак і твоє сонце зацвіло колись, давно. Зацвіло у гаї людського життя, набиралося снаги, розуму, пізнавало широкий світ, правду і добро. Зацвіло у весняному гаї людського життя, і тільки в його захистку, в його теплі зуміло вистояти проти негод часу, проти хмар, які завжди минають» [32, с. 6].*

Таким чином, провідним мотивом у творчості письменника є війна, яка пройшла крізь чутливі, чисті дитячі душі, залишивши за собою негативні наслідки, знищивши найменшу надію на щасливе життя. На формування світогляду, естетичних засад митця вплинуло багато особистісних факторів та дух епохи з її глобальними конфліктами: понівечені війною дитячі роки,

оточення рідних, закладена в дитинстві любов як одна з можливостей бачення прекрасного в житті.

2. 3. Домінантні елементи у прозі письменника для дітей

Для Є. Гуцала дитинство – це інший, зовсім відмінний від дорослого світ, а тому більш досконалий. Він протиставлений дорослому світові в таких чинниках як: *радість / розчаруванню, мрія / буденності* й безпосередньо пов'язаний з періодом *щастя*.

В літературному доробку митця висвітлено авторську концепцію дитини як уособлення *щастя* в буденному світі, як набуття такого духовного досвіду людиною, що стає запорукою її утвердження як особистості. У письменника яскраво виділено домінантні елементи прозових творів для дітей і про дітей (*радості, мрії, любові*), а також протилежні їм (*байдужості, егоїзму, жорстокості*).

У прозі Є. Гуцала широко висвітлена «домінанта радості», яка широко постає в контексті протилежних опозицій *доброта / байдужість, щирість / підступність, відкритість / відчуженість*. Носіями радості як добра постають діти, для яких вона є здатністю відчувати необмежену свободу в думках і діях, що не може собі дозволити доросла, «суспільна» людина. Неможливість щиро радіти в замкнутому, відчуженому світі викликає у неї роздратування і злість, породжує конфлікт «батьків і дітей» («Радість у голубому», «Хліб від зайця»). Проблема *свободи і радості* постає в новелах «Проти Івана сонце грало», «Люди зростають, наче сади», «Припутень», – де діти гостро відчують межу між вседозволеністю і свободою, яку часто переступає доросла людина, бажаючи вирватись за межі свого замкненого й чужого світу. Радість дитинного світу – це радість спілкування з природою й оточенням, що передбачає взаєморозуміння, основою якого є щирість і духовна близькість. Але щирість часом призводить до розчарування («Радість у голубому», «Я не люблю Сен-

Санса!», «Олень Август», «Люди зростають, наче сади», «Зелений папуга», «Одуд», «Дениско і відьма», «У гаї сонце зацвіло»).

Малому герою оповідання «Зелений папуга» дядько пообіцяв купити в місті папугу, і думки в хлопця радісні, в мові прослідковується радість через вигуки: «До міста, до міста! Поїдемо до міста! Ще з позавчорашнього чи учорашнього дня груди сповнені очікуванням чогось незбагненого, в творі присутня домінанта *радісті* – *Поїдемо до міста!*» [47, с. 269].

Головний герой оповідання «Одуд» Андрійко відчуває нестримну радість від того, що його поранений товариш одуд видужав, хоч і не хотів прощатися зі своїм новим другом. В цьому творі простежується домінанта радісті з легким елементом смутку, автор підкреслює, що Андрійко, випустивши птаха, *«повертався додому, і, щасливому, все здавалось, начебто й він здатен полетіти»* [47, с. 270].

Ранній новелістиці Є. Гуцала притаманний вічному пошуку і зв'язку *гармонії душі з сірістю буднів, між мрією й буденністю*. Домінанта *мрії* у творчості письменника виявлено в основі творів «Блакитні вівці», «Полустанок», «Хліб від зайця», «Мельник і його дочка», «Олень Август».

Ключем до розуміння домінанти *мрії* є новела «Блакитні вівці». Образ землі й образ дитини перетинаються в точці мрії-свободи, яка єднає минуле й майбутнє. Форма сновидіння, що її використовує автор, фіксує пам'ять колективного позасвідомого (К.-Г. Юнг) [47, с. 272].

У новелі «До дядька» образність зоряного неба як мрії пов'язано з образністю землі, степу як національним архетипом. Зв'язок мрії з домінантою *таємниці* можна прослідкувати майже у всіх творах збірки «Олень Август» [47, с. 273].

Домінанта мрії і таємниці притаманна в основному дитячому світу, який протиставлений дорослому за принципом *казка / буденність, добро / зло, мрія / приземленість, віра / розгубленість*. Проблема мрії увиразнює конфлікт особистості й оточення («Мельник і його дочка», «Нові чоботи», «Я не люблю Сен-Санса!», «Полустанок»).

У творі «Олень Август» широко простежується домінуюча нотка мрії бути актором, як зненацька спіткала звичайного учня Женю. Хлопець ніби відділився від реальності, почав уявляти, мріяти, що на пустирі стоять олені, яких він любив до безтями: *«Вони йшли між високих похмурих дерев, поколихуючи гіллястими рогами. Олені ступали повільно...»* [29, с. 239].

Протилежна домінанта мрії – егоїзм і байдужість в образі Альтова, який зовсім не сприймав фантазію хлопця. Зустрівшись з жінкою, яка прагне «влізти» в акторську кар'єру не маючи при собі жодних задатків, тільки гарний зовнішній вигляд, з докорою каже їй: *«Бачиш, йому також хочеться зніматися в кіно, як і тобі люба, але в нього немає ніяких даних»* [29, с. 241].

В образі Тосі з оповідання «Сім'я дикої качки» Є. Гуцала домінуючою рисою було співчуття та жертвність по відношенню до каченят: *«Вона сама ладна була стати тією качкою, сама ладна була попливти разом із ними, тільки як би ж вони пливли»* [14, с. 62]. В образі Юрка, навпаки, домінує жорстокість Юрка заради своєї мети, хвастощів, розваги, він «відриває від серця» каченят від їхньої матері – дикої качки: *«Знову долинув крик сірої качки, але він нітрохи не схвилював Юрка»* [14, с. 34].

Любовна домінанта розглянута в основі творів «Етюд з хлопчиком», «Дичка біля плоту», «Ти не матимеш жодного краба!», «А от лисицю візьмемо», «Я не люблю Сен-Санса!», «Нові чоботи», «Припутень», «Чорногорія», «Люди зростають, наче сади», «Жакан», «Полустанок».

Уміння бути чутливим, можливість відчувати близькість, щирі, не фальшиві почуття – всі ці риси письменник уособлює в образах дітей. Нездатність до духовної близькості породжує розчарування. Домінанта любові розкривається і в контексті протилежних почуттів *близькість / відчуження*. Усвідомлення своєї соціальної «неспроможності» (бідність головного героя Максима з новели «Нові чоботи») спричиняє злість і страх перед оточенням, руйнуючи духовний зв'язок між двома підлітками. У новелах «Ти не матимеш жодного краба!», «Жакан», «Чорногорія», «Полустанок», *любов* розкривається в контексті *відповідальності*.

З'ясовано, що *любовна домінанта* поєднує декілька тверджень, утворюючи пряму паралель: *солідарність – повага – відповідальність*, що вміщує в собі філософську, моральну й духовну основи художнього світу Є. Гуцала. Вік Дмитра – дитячий і такий зворушливий, коли в його душі зародилося перше кохання: *«Він аж зашарівся від зухвальства, що не посоромився проказати ці слова, і, вмовкши, прислухався, як серце у грудях тіпається, мов заячий хвіст»*(«Голоси в осінньому лісі») [47, с. 274].

Домінанта *смівлості* Дмитрика проявляється в рядках, де хлопець переборює себе, свій страх і тривожність, підсвідомо йому дуже хочеться, щоб Ганька почула його: *«...Голос набирає на силі і, мабуть, хотів одлетіти далі від бліндажа, долинути до Ганьки, що зараз, звісно, збирала з Мартою гриби на галяві»* [47, с. 275].

У творчості Є. Гуцала період раннього віку людини – це час набуття такого духовного досвіду, що є запорукою становлення особистості. Дитинство розкривається в домінівті *щастя*, що включає в себе елементи *радості, мрії, любові*. Радість формується на всеохоплюючому зв'язку людини й світу, що є справжнім святом щирого спілкування. Мрія – символ вічності, таємниця нерозривного й вічного зв'язку поколінь. У цих святкових стосунках дитина уособлює чистоту й щирість, які є першоосновою справжніх почуттів, що розкриваються в контексті домінівти *відповідальності й поваги*.

2.4. Своєрідність характеротворення «маленьких героїв» у прозі Є. Гуцала 70-х років ХХ ст.

Особливо майстерно й переконливо відтворенні особливості дитячої психології в творчості Є. Гуцала. Характеротворчу манеру Є. Гуцала ми розглядаємо, насамперед фіксуючи увагу на внутрішньому світі героїв.

У сучасній психологічній науці сформульоване таке визначення характеру: «Характер виявляється в діяльності й спілкуванні та включає в себе те, що

надає поведінці людини специфічного, характерного для неї відтінку (звідси назва “характер”))» [46].

«Є. Гуцало з перших своїх оповідань заявляв про намагання тонко проникати в душевні схови людини, живописати саму психологію, самі почуття, беручи їх за перший і головний предмет свого зображення», – констатував В. Дончик [20, с. 54].

Увійшовши в літературу в непрості 60-ті роки, Є. Гуцало відразу заявив про себе як майстра лірико-психологічної прози, який зосереджується на особливостях характерів героїв, їх почуттях, багатому внутрішньому світі.

Досліджуючи творчу лабораторію письменника, зокрема прийоми та засоби творення характерів, І. Дзюба відзначив таку творчу особливість Є. Гуцала: *«Він часто бере одну якусь визначальну рису людини і підпорядковує все її розкриттю. Не весь обсяг людської вдачі і долі, а саме цю рису (а коли й характер, то через цю рису) та кілька моментів, що її унаочнюють, трохи й гіперболізують (може, точніше: типізують)» [18, с. 60].* Наприклад, творячи образ одного з малих головних героїв повісті «Саййора» – заводія й розбишаки Шила, Є. Гуцало акцентує інтонації його голосу та вираз очей і таким чином розкриває його запальний характер. Шило «сипле словами, як горохом» [48, с. 220]; *«хутко проказує Шило, наче сухим горохом сиплее», «тріщить сухий горох у голосі запального Шила»; «похапливий голосок його тріщить, мов горох у підрешітку з цупкої овечої шкіри» [48, с. 206].*

Характеристика тембру, тональності, інтонації голосу, манери говорити Шила є дещо гіперболізованою, проте вже з неї вимальовується неспокійний, навіть неврівноважений характер героя, що відрізняє його від інших дітей. *«Бузинові ягоди його очей мовби випромінюють темне погрозливе світло»,* яке, як спостерігає наратор в особі автора, лякає його товаришів – Саййору, Мурашка. А під час гри, коли Шило уособлює вовка, *«очі в нього горять люттю, і в цю хвилю справді може здатись, що на моріжку – зовсім не Шило, а вовк із лісу» [29, с. 237].* Отже, погляд у хлопця зовсім не дитячий і свідчить

про те, що живе в його душі ворожа, темна сила, яка прагне перемогти добре начало.

У портретній характеристиці героїв Є. Гуцало уважний до найдрібнішої рисочки зовнішності, яка індивідуалізує образ, робить його живим, свідчить про певну рису характеру або вказує на вік. Автор помічає в зовнішності героїв і веснянки, і віспинки. Розкриваючи радісний стан дитини (хлопчик Мурашка з повісті «Саййора»), Є. Гуцало передав динаміку образу героя, підкреслюючи, що в нього *«кожна віспинка на лиці займається радістю, він уже перевертом, наче клубок вогню, покотився по траві...»* [29, с. 238].

Стильовою своєрідністю Є. Гуцала, характерною ознакою його манери письма є творення наскрізних образів, що притаманне всій прозі письменника. Наприклад, у назву збірки оповідань для дітей Є. Гуцало виніс образ блакитних овець («Блакитні вівці», 1973). У повісті «У гаї сонце зацвіло» (1975) образ дитинства розкривається через уже знайомий читачеві образ блакитних овець, які є його уособленням: *«Уявляється тобі дитинство блакитними вівцями, що промайнули в літній далечині, промайнули, зоставшись у пам'яті серця, у пам'яті почуттів»* [50, с.21]. Епіграфом до повісті «Саййора» (1980) Є. Гуцало взяв рядки дитячої лічилки:

*Котилася торба з високого горба,
а в тій торбі хліб, паляниця, –
Хто буде жмуриться?* [29, с. 237].

Роком раніше (1979 р.) у журналі «Піонерія» була надрукована невелика повість Є. Гуцала для дітей, і в її назву письменник виніс слова із лічилки «Котилася торба». Отже, слова й образи з дитячої лічилки в трактуванні Є. Гуцала є своєрідним кодом, перепусткою в країну дитинства.

Оповідання Є. Гуцала «Голоси в осінньому лісі» побудоване на своєрідному переплетінні авторської оповіді й інтертексту, який виконує функцію розкриття внутрішнього світу закоханого семикласника Дмитра Побережного, озвучує його почуття до Ганьки. Дмитро вголос читає поетичні рядки вірша М. Рильського «Коли копають картоплю...», які переплітаються з

авторською оповіддю та коментарями наратора, що фіксує перебіг психічних станів героя, інтонації голосу, зміни почуттів: *«Коли копають картоплю, – стелиться дим над землею, листя летить воскувате, наче метеликів рій, пахне грибами й медом, вогкістю пахне тією, що, oprіч назви осінь, немає імені їй...»*

Притишений голос тремтів Дмитрові, як ото зараз, нап'ята на стеблах папороті, ледь-ледь тремтіла павутина під вагою опуклих краплин роси...» [28, с. 273].

Причому архетекст мав такий вигляд: *«Коли копають картоплю – стелиться дим над землею, / Листя летить воскувате, ніби метеликів рій, / Пахне грибами й медом, вогкістю пахне тією, / Що, oprіч назви “осінь”, немає імені їй»* [28, с. 190].

Письменник майстерно застосував прийоми та засоби психологізму у творенні характерів персонажів: тонкий ліризм, психологізм оповіді, традиційна народна поетика та оригінальні художні принципи, майстерно зобразив типові характери селян – вічних трудівників, наділених високими моральними якостями, переконливо відтворив особливості дитячої психології. Звернення автора до внутрішнього світу героя було найважливішим у його творчості. Кожною рисою обличчя автор підтверджує духовний стан персонажа.

ВИСНОВКИ

Отже, з проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Важливим показником індивідуального стилю митця є стильова домінанта, яка визначає характерні параметри творчої самобутності Є. Гуцала. Поняття стильової домінанти в літературознавстві використали представники формальної школи – В. Жирмунський, Ю. Тинянов та інші. Під домінантою вони розуміли панівний художній засіб, який підпорядковує собі всі інші. Пізніше термін уживався не досить часто. І лише близько двох десятиліть він знову з'являється в працях літературознавців, викликаючи неоднозначні трактування. Стильова домінанта характеризує ту особливість індивідуального стилю, яка переважає за частотністю прояву, за семантикою, формальним вираженням і функцією у творах письменника. Стильовою домінантою може бути будь-який компонент художнього твору, це може бути складова змісту чи форми твору, стильова домінанта може бути спільною для низки творів, якщо виявляється більш-менш постійно.

2. Проза Є. Гуцала багата й різноманітна за жанрами, проблематикою, яскравими персонажами, художніми знахідками, потребує синтетичного наукового осмислення, оскільки належить до ключових здобутків української літератури ХХ століття. Особливо актуальним є вивчення поетики творення образу персонажів у творчості Є. Гуцала, оскільки саме нова концепція людини, художнього психологізму і літературного характеру лежить в основі революційного впливу шістдесятників на еволюцію української прози. Тим часом проблема характеру персонажа, зокрема у творчості Є. Гуцала, належить до найменш досліджених у сучасному українському літературознавстві.

3. Творчість одного з чільних представників українського прозового шістдесятництва Є. Гуцала до наших днів залишається однією з найменш досліджених сторінок історії української літератури другої половини ХХ століття. У художніх палітрі митця ми спостерігаємо не стільки відображення об'єктивної інформації щодо навколишньої дійсності, скільки індивідуальну

емоційну зарядженість оповідача, його настрої, спроможність до неспішного усвідомлення краси природи, здатність відчувати себе її частиною.

4. Перенесенні події воєнного та повоєнного дитинства лягли в основу творів Є. Гуцала для дітей і про дітей. Письменник ніколи не заперечував автобіографічного характеру власних творів.

5. У творах, у яких розкривається взаємодія світу природи і дитинства, автором возвеличується турботливе ставлення дітей до навколишнього середовища, засуджується недотримання законів природи. Є. Гуцало майстерно відображає у творах спогади із власного дитинства, у них увібрано весь духовно-естетичний світ автора.

6. Специфіка художнього мислення у творах письменника прослідковується у відтворенні трагічної реальності, що відображена засобами внутрішнього мовлення, описами рухів тіла, жестів і міміки персонажів, зовнішніх фізичних характеристик, психологічним пейзажем – вони розкривають в людині морально-етичні якості, її моральну суть.

7. У своїй творчості Є. Гуцало яскраво використав авторські домінанти: радості, мрії, любові, тривожності, сміливості, які передають емоційний стан персонажів, виявлення їхніх почуттів.

8. Письменник майстерно застосував прийоми та засоби психологізму у творенні характерів персонажів: тонкий ліризм, психологізм оповіді, традиційна народна поетика та оригінальні художні принципи, майстерно зобразив типові характери селян – вічних трудівників, наділених високими моральними якостями, переконливо відтворив особливості дитячої психології. Звернення автора до внутрішнього світу героя було найважливішим у його творчості. Кожною рисою обличчя автор підтверджує духовний стан персонажа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабаш Ю. Пам'ять роздуму і серця в ліриці Ліни Костенко // Література. Діти. Час. Збірник літературно- критичних статей про дитячу літературу. – К.: Веселка, 1989. – С. 65–80.
2. Безпечний І. Теорія літератури. – Торонто, Канада: «Молода Україна», 1984.
3. Василь Симоненко: (1935-1963//Історія української літератури ХХ століття у 2 кн. / За ред. В.Г.Дончика. – К., 1995. – кн. 2., ч. 2: (1960-1990-ті роки). – С. 115–124. – ISBN 5-325-00477-8 (кн. 2. ч. 2).
4. Витрикуш Г. Історичне минуле України у творчості Л. Костенко та В. Симоненка // Українська мова в загальноосвітній школі. – 2009. – №12. – С.29.
5. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. Олександра Галича. – Київ: Либідь, 2001. – 488 с
6. Григоренко Н.Є. Любов до України в творах Василя Симоненка // Все для вчителя. – 2009. – № 23–24. – С. 78-80.
7. Гришаєнко Н. Основні мотиви лірики Дмитра Павличка // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 1. – С. 69–73.
8. Громик Л. Духовні константи світу дитинства (на матеріалі повістей Є. Гуцала) / Лариса Громик // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць. – К. : Твім інтер, 2009. – Вип. 33. – Ч. 1. – С. 608–618.
9. Громик Л. Засоби психологізації у повістях Євгена Гуцала / Лариса Громик // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць. – К. : Твім інтер, 2007. – Вип. 28. – Ч. 2. – С. 403–410.
10. Громик Л. Риси української ментальності в повісті Євгена Гуцала «Співуча колиска з верболозу» / Лариса Громик // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць. – К. : Твім інтер, 2010. – Вип. 29. – С. 457-463.
11. Громик Л. Поетика повісті Євгена Гуцала «У гаї сонце зацвіло» / Лариса Громик // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Філологія / [ред. кол.: Ю.М. Безхутрий та ін.]. – Х. : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2008. – Вип. 54. – № 836. – С. 76–78

12. Гуцало Є. Лелеченя. – К., 2008 – 206 с.
13. Гуцало Є. Лось: Новела // Барвінок. – 2001. – № 11.
14. Гуцало Є. Сім'я дикої качки: оповідання: для мол. та серед. шк. віку / Євген Гуцало; упоряд. Та передм. Лесі Вороніної. – К.: Школа, 2007. – 218 с.
15. Гуцало Є. Співуча колиска з верболозу. Окупаційні фрески : для ст. шк. віку / Євген Гуцало. – Київ : Веселка, 1991 . – 284 с.
16. Гуцало 2007 – Гуцало Є. Сім'я дикої качки: для мол. та серед. шк. віку. Упорядкув. та передм. Лесі Вороніної / Гуцало Є. – К.: Школа, 2007. – 218 с.
17. Давидюк В. Ф. Доісторичне поле української казки / В. Ф. Давидюк // Концепції і рецепції. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2007. – С. 4–45.
18. Дзюба І. Живе співвідношення між людиною і природою // Дивослово. — 2007 — № 1 — С. 60–62.].
19. Дончик В. Г. Поле досліджень: людська особистість / Дончик В. Г. // Рад. літературознавство. – 1967. – № 10. – С. 3 – 18.
20. Дончик В. Проза українського серця // Урок української. – 2002 – № 4 – С. 51–54.
21. Довідник з українського шістдесятництва [Електронний ресурс] – Режим доступу:
22. Есин А. Б. Стиль // Введение в литературоведение: Литературное произведение. Основные понятия и термины: учеб. пособ. / Л. В. Чернец, В. Е. Хализев, С. Н. Гройтман и др. / под. ред. Л. В. Чернец. – М.: Высшая школа. Изд. центр «Академия», 1999. – С. 350–363.
23. Євген Гуцало /Дивосвіт “Веселки”: Антологія літератури для дітей та юнацтва: В 3-х т. Т. 3. – К., 2005. – С. 259.
24. Євген Гуцало (1937-1995) // Рідне слово: Хрестоматія: В 2-х кн.: Кн. 2. – К., 1999. – С. 357–359.
25. Євген Гуцало //Українське слово: Хрестоматія української літературної критики: В 4-х кн. Кн. 4. – К., 2001. – С. 106–107.
26. Є. П. Гуцало //Шевченківські лауреати 1962–2001: Енциклопедичний довідник. – К., 2001. – С. 122.

27. Жиленко І. В. Казки буфетного гнома: поезії / Ірина Жиленко. — К.: Молодь, 1985. — 115 с.
28. Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика: Избранные труды / В. М. Жирмунский. — М.: Наука, 1977. — 407 с.
29. Історія української літератури: У 2 кн. / [ред. М. Г. Жулинський]. — Київ: Либідь, 2006. — кн. 2. — 656 с.
30. Кизилова В. В. Тема природи у творах Євгена Гуцала для і про дітей / В. В. Кизилова // Літератури світу: поетика, ментальність і духовність: [зб. наук. праць] / гол. ред. С. Ковпик. — Кривий ріг: ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2017. — Вип. 8. — С. 235–245.
31. Киселева Л. Ф. О стилевой доминанте / Л. Ф. Киселева // Теория литературных стилей. Современные аспекты изучения: [сб. статей / под ред. Н. К. Гей и др.]. — М.: Наука, 1982. — С. 301–319.
32. Костюченко В. Літературними стежками. Нарис історії української літератури для дітей ХХ століття. — К.: «К. І. С.», 2009. — 344 с.
33. Кріль Н. Сузір'я яскравих зірок на тлі тотальної негоди. Митці шістдесятники в контексті своєї доби // Дивослово. — 2005. — № 5. — С. 2–8.
34. Лесин В.М., Пулинець О.С. Словник літературознавчих термінів. 3-е вид. переробл. і доп. — К.: Радянська школа, 1971. — 431 с.
35. Літературознавча енциклопедія: у 2-х томах / Уклад. Ю.І. Ковалів. — К.: ВЦ "Академія", 2007. — (Енциклопедія ерудита) — 624 с.
36. Літературознавчий словник-довідник / За ред.. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. — К.: ВЦ «Академія», 2006. — 752 с.
37. Наливайко Д. С. Стиль напряму й індивідуальні стилі в реалістичній літературі ХІХ століття / Д. С. Наливайко // Індивідуальні стилі: [зб. наук. праць] / гол. ред. А. Доник — Кривий ріг: ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2017. — Вип. 6. — С. 125–131.
38. Овдійчук Л. Дитяча література. Модульний курс для студентів філологічних факультетів. Навчальний посібник. Рівне, 2008. — 304 с.

39. Огар Е. Українське дитяче книговидання: старі проблеми у нових вимірах // Сучасні літературознавчі студії. Випуск 2. Дитина і світ: проблеми культурного діалогу. – К.: Вид. центр. КНЛУ, 2005. – 176 с.
40. Основи літературознавства: підручник / Н.С. Ференц. – К.: Знання, 2011. – 431 с. – (Вища освіта ХХІ століття) – С. 92–110.
41. Подгаецкая И. Ю. Границы индивидуального стиля / И. Ю. Подгаецкая // Теория литературных стилей. Современные аспекты изучения: [сб. статей / под ред. Н. К. Гей и др.]. – М.: Наука, 1982. – С. 32–59.
42. Почепцов Г. Люди як медіа: шістдесятники й альтернативні інформаційні потоки <http://osvita.mediasapiens.kiev.ua/material/2069>
43. Радянське літературознавство. – 1986. – № 6. – С. 26–32.
44. Степанов Г. В. О границах лингвистического и литературоведческого анализа текста / Г. В. Степанов // Теория литературных стилей. Современные аспекты изучения: [сб. статей / под ред. Н. К. Гей и др.]. – М.: Наука, 1982. – С. 19–31.
45. Сьомочкіна О. Дорога як «велика подорож життя» // Дивослово. – 2005. – № 4. – С.54–56.
46. Тимофеев Л. И. Основы теории литературы. — М.: Просвещение: 1966. – 479 с.
47. Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.. (у трьох книгах). Книга третя / упорядники В. Яременко, Є. Федоренко Видавництво «Рось», К.: 1994.
48. Флоренский П. А. Сочинения в 2 т. / П. А. Флоренский. – Т. 2: У водоразделов мысли. – М.: Правда, 1990. – 181 с.
49. Храпченко М.Б. Горизонты художественного образа // Контекст-80: Лит.-крит. исследования. М.: Наука, –1981. С 10–104.
50. Шевченко А. Феномен Є. Гуцала / 3 книжки «День сонячного затемнення» // Дивослово. – 2003 – № 3 – С. 22
51. Шевчук В. О. Панна квітів : Казки моїх дочок / Валерій Шевчук. – К. : Веселка, 1990. – 183 с.